

Дмитро ЧИЖИК

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету,
Кривий Ріг, Україна
dimachyzik@gmail.com*

УКРАЇНСЬКЕ ЕТНІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ І. ФРАНКА

Сьогодні ми спостерігаємо черговий етап етнічного відродження, адже відмічається надвисокий рівень солідарності української нації, яка об'єдналася заради спільної мети – перемоги, самовіддано обороняючи і захищаючи, займаючись волонтерством, донатами тощо. Як вдало зауважив Г. Касьянов, не варто обмежувати українське етнічне відродження хронологічними рамками ХІХ – початку ХХ ст., адже воно не тільки охоплює більш ширший період, а й має певну схему самовідтворення, коли аналогічні процеси відбуваються в різні терміни під дією різних чинників, натомість якісні зрушення можуть відбуватися і в історично коротший проміжок часу. Іншими словами, сучасне українське суспільство переживає процеси, які багато в чому подібні до історичних подій минулого. Саме тому для розуміння причин і наслідків подій сучасності особливо важливо як історикам, так і соціологам звертатися до досвіду вчених минулого, зокрема до спадщини І. Франка. Відтак метою цієї роботи є критичний аналіз поглядів І. Франка щодо українського етнічного відродження, висвітлених в його працях.

Як зазначає В. Євтух, процеси етнічного ренесансу пов'язані із поживанням зацікавленості суспільства до пізнання історії, культури, побуту, традицій, а також бажанням урізноманітнення способів реалізації своєї самобутності через появу нових етнічних організацій, наукових та просвітницьких товариств, провадження культурно-мистецької діяльності. Ознаками етнічного відродження є посилення статусу рідної мови, звільнення від впливів іноетнічних складових культури, що штучно нав'язувалися народу, нарощування темпів та масштабів діяльності громадських утворень, породжених вихідцями з одних країн, зокрема церкви, співробітництво між представниками етносу, які внаслідок певних обставин опинилися у різних країнах. Процес етнічного відродження має завершитися поліпшенням становища того чи того етносу або ж його частини, задоволенням потреб, пов'язаних з етнічним походженням особи [1, с. 47].

На думку І. Райківського, національне відродження українського народу проходить три основні стадії: збирання спадщини або наукова (до

кінця 40-х років XIX ст.), організаційна або культурна (1850-1880-ті рр.), політична (з 1890-х років) [2]. Оскільки роки наукової діяльності І. Франка припали саме на два останні стадії, то існує потреба коротко їх схарактеризувати. Для другої стадії властивим є проведення національно свідомою інтелігенцією культурно-освітньої роботи серед простого народу. На заході України цей етап національного відродження візнаменувався існуванням трьох ідейних течій: старорусинської (русофільської), народовської та радикальної. Для третьої стадії характерним є перелом у розвитку українського національного руху, що вступив у політичну стадію за рахунок органічного і нерозривного поєднання культурно-освітнього напрямку з радикально-політичним. Вперше була ясно і недвозначно сформульована ідея політичної самостійності України. Наприкінці XIX ст. Галичина стала центром всеукраїнського національного руху, а українська орієнтація перемогла в краї. В той же час, через потужну урядову репресивну політику, наддніпрянська «гілка» українського руху аж до 1917 р. значно поступалася в силі галицькій [2]. Цю особливість І. Франко добре усвідомлював та намагався висвітлювати у тих творах.

Вперше питання національного відродження І. Франком були підняті у статті «Чи вертатись нам назад до народу», надрукованій в журналі «Світ» у 1881 році. Автор піддає гострій критиці статті одного з діячів партії «москвофілів» І. Наумовича «Просвещение нашего народа» і «Назад к народу», надруковані в журналі «Слово» [3, с. 518]. У другій частині своєї публікації І. Франко погоджується з ідеєю І. Наумовича щодо національного відчуження української галицької інтелігенції, він навіть наводить його цитати про те, що національна інтелігенція є «народовцями» лише в небагатьох своїх аспектах, а в основному схильна до іноземних впливів. Через «антинародне виховання» виникає прірва між інтелігенцією та простим народом, «він терпить нас, але не любить» – із розпачом вказує автор [17, с. 143]. При цьому І. Франко гостро критикує русофільські міркування І. Наумовича, справедливо вказуючи на те, що автор чинить так само, як і його опоненти: висказує недоречні думки про «єдність» російського і українського народу, прагнення до такої єдності простого населення, вдається до відвертої брехні, говорячи, що сам народ в Україні, начебто, домагався заборони української мови [6, с. 149].

До питання національного відродження І. Франко повернеться на початку XX ст. у статті «Одвертий лист до галицької української молодіжі», яка вперше була надрукована у «Літературно-науковому віснику» в 1905 році. У тексті публікації автор звертається до прогресивної

частини галицької молоді, як верстви українського суспільства, що сформувалася під впливом революційних дій 1905 р. в Росії, які І. Франко визначав як події міжнародного значення. Особливо важливого значення, на його думку, ці революційні зрушення повинні була відіграти у визвольній боротьбі української нації [3, с. 550].

І. Франко зауважував, що наслідком цієї революції повинно стати падіння абсолютизму в Росії і відкриття нової сторінки в історії української нації. На думку автора, головними акторами у новій, ліберальній Росії, будуть капіталісти та інтелігенція. Однак ці зміни принесуть українському народу і нові виклики. І. Франко застерігає, що лібералізм зовсім не означає відмову від старої доктрини «самодержавія й обрусенія», лише особу-самодержця собою замінить ідея нероздільності й єдності Росії, непорушності російського великодержавного становища і виключного значення російського народу. Якщо так станеться, то політику руйнування, визискування та облуплювання окраїн задля благополуччя центру буде продовжено [5, с. 402-403].

Опір російському, вже не абсолютистському, а ліберальному тиску, на думку І. Франка, мала б чинити українська національна інтелігенція. В умовах лібералізації політичного життя в Росії перед суспільством постане нове завдання – із чисельної групи етнічних українців «витравити» усі ознаки нації: суцільний культурний організм, здатний до самостійного культурного й політичного життя, до опору асиміляції і, водночас, до засвоєння загальнолюдського корисного досвіду. Однак наддніпрянська інтелігенція, пригнічена усі ці роки царизмом, не в змозі самостійно виконати цю місію, тому вчений закликає молоду галицьку інтелігенцію допомогти «російській Україні» [5, с. 404]. І. Франко вказує на те, що цю проблему мало хто озвучує, й закликає своїх читачів «чути себе українцями, не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних кордонів».

Стаття «Свобода і автономія», яка розкриває сутність колонізаторської політики царського уряду, була надрукована в «Літературно-науковому віснику» у 1907 р. В ній І. Франко представив демократичну програму національної автономії та намагався запевнити читача у тому, що її втілення можливе лише на тлі запровадження соціально-економічних та політичних реформ [3, с. 554]. Полемізуючи із реакційним російським журналістом М. Меншиковим, який в газеті «Новое время» пропагував шовіністичне гасло «Росія для русскіх», вчений доводить, що, по-перше, росіяни як й інші народи потерпають від цілковитого безправ'я, по-друге, без поваги до інших народів Російської імперії її чекає загибель. Вихід з

такої ситуації І. Франко бачить у наступному: «повна політична воля і рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав, а вже на тій основі автономія національності» [4, с. 447].

Отже, узагальнюючи усе вище означене, можемо стверджувати, що питання національного відродження посідає важливе місце у пізній творчості І. Франка. Причиною такого інтересу автора є низка обставин, зокрема, пов'язаних із розгортанням радикально-політичного етапу національного відродження на Галичині у 1890-х роках і революцією 1905 року в Російській імперії, яка відкрила шлях до інтеграції українців Галичини та Наддніпрянщини. З іншого боку, порівняно із більш ранніми роботами вченого, простежується світоглядна трансформація його поглядів, а саме поступовий перехід на позиції національно-самостійницької ідеології, також активізація громадської та політичної роботи І. Франка щодо галицької інтелігенції, яку він закликав допомагати діячам з Наддніпрянської України задля українського етнічного відродження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух В. Б. Етносоціологія: довідник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 205 с.
2. Райковський. І. Українське національне відродження кінця XVIII–початку XX ст. *Галичина науковий і науково-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2000. № 4. С. 25-48.
3. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. 578 с.
4. Франко І. Я. Свобода і автономія : збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 439-448.
5. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі : збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 401-410.
6. Франко І. Я. Чи вертатись нам назад до народу?: збір. творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 140-150.